

впроваджувати в практику відбору майбутніх батьків інноваційні методи, що дозволяють апріорно визначити виховний потенціал усиновителів.

Звісно ж дуже важливим є, що зазначені структурні зміни в виховних методах по відношенню до сиріт не передбачають додаткових матеріальних вкладень, а лише вимагають зміни законодавчої бази. Метою державної політики сьогодні має стати створення широких правових можливостей, спрямованих на допомогу сирітству та ліквідують фактичне нерівність цієї соціальної групи в структурі суспільства.

Список використаних джерел:

1. Алієва М.А., Гришанович Т.В., Лобанова Л.В., Травникова Н.Г., Трошіхіна Є.Г. Я сам будую своє життя. – СПб: Мова, 2001. – 216 с.
2. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій: Учеб. Посібник для студ. Вища. Пед. Учеб. Закладів. – 3-е изд., Стереотип. – М.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 440 с.
3. Діти соціального ризику та їх виховання. / Під наук. ред. Л.М. Шіпіциной. – СПб.: Мова, 2003. – 144 с.
4. Шіпіцина Л.М., Іванов Е.С., Віноградова А.Д., Коновалова Н.Л., Крючкова Л.Л. Розвиток особистості дитини в умовах материнської депривації. – СПб., 1997. – 160 с.

Курляк І.Є.

*доктор педагогічних наук, професор,
Університет кардинала Стефана Вишинського в Варшаві*

ЕМОЦІЙНІ РОЗЛАДИ ЯК МАСОВИЙ ПРОЯВ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ

Емоції мають надзвичайно важливе значення у житті людини, оскільки вони супроводжують будь-яку її діяльність і є істотною складовою частиною таких складних структурних елементів особистості, як темперамент і характер [2, с. 140]. Особливо визначальною є роль негативних емоцій, оскільки їх надмір впливає на формування розладів у поведінці.

Для людини, котра перебуває в ув'язненні, кожний день є джерелом переживання сильних негативних емоцій – сорому, страху, суму, жалю, туги, неспокою, злості, розпачу і ін., пов'язаних з різними чинниками – насильним вириванням її зі звичного природного середовища, розлукою з найближчими і найдорожчими людьми, перебуванням в оточенні значної кількості чужих і агресивно налаштованих людей, різким погіршенням побутових умов, відсутністю можливості керувати своїм

життям, недостатністю нових вражень, неможливістю реалізувати свої потреби, бажання і плани тощо. В'язничне життя, котре є дуже важким і несе в собі чимало загроз для нормального фізичного та психічного функціонування людини, насичене стресорами, унаслідок чого негативні емоції домінують, мають високу інтенсивність і тривалість. В умовах, коли приводів для радості немає, і навіть надією живуть далеко не всі засуджені, емоційні розлади під впливом сильних негативних переживань трапляються часто і мають різні прояви.

Про це свідчать як щоденні спостереження, так і спеціально проведені дослідження. Так, наприклад, у дослідженнях Я. Сікори (1993), проведених у Варшаві на групі з 35 засуджених, у т.ч. 22 рецидивістів, що відбули у в'язниці різні терміни – від півроку до шести, було зафіксовано посилення інтенсивності емоційного компоненту психічного життя усіх засуджених. Психологічні дослідження методом таблиць Rorschacha показали присутність проявів неврозу у всіх засуджених. Стверджено, що основною рисою їх емоційного образу був процес невротичного тамування переживання почуттів шляхом їх витіснення з поля свідомості і тлумлення, що в наслідку приводило до переживання патологічного страху. Про те, наскільки вагомими можуть бути наслідки таких емоційних розладів для засуджених, цікаву інформацію подає М. Цьосек. Посилаючись на спостереження директорів американських в'язниць, він підкреслює, що особи, які були там засуджені до довічного ув'язнення, а потім помилувані, після 12 років перебування у в'язниці були нездатні до суспільного життя. Деякі з них, втративши надію на звільнення, у в'язниці психічно захворіли, а інші втратили життєву енергію настільки, що цілковито збайдужіли, впали в повну апатію і функціонували немов автомати [1, с. 223].

Одним із проявів психічних розладів, який пов'язаний з домінацією негативних емоцій, є тривале почуття *алієнації*. У рефлексіях, що стосуються алієнації (ізоляція, відчуження, відособлення, відсторонення), незалежно від галузі науки, яка займається нею, змінними є об'єкти алієнації. Ними можуть бути моральні принципи, суспільні реалії, праця, власна особистість. Узагалі, таке відсторонення настає тоді, коли щось (або хтось) стає для нас з якихось причин чужим. Така відчуженість має місце на двох рівнях – пізнавальної діяльності та на емоційному рівні [3, с. 137].

У психологічних працях увага дослідників концентрується на суб'єктивному переживанні стану алієнації. При цьому можна говорити про два виміри цього стану: 1) об'єктивний і 2) суб'єктивний. Цьому відповідають два підходи до проблематики алієнації: 1) соціологічно-суспільний та 2) психологічний [3, с. 137].

Найбільш повною психологічною концепцією цього явища, яка описує його з точки зору суб'єктивного підходу, можна вважати концепцію М. Сімана. Цей учений сконцентрувався, передовсім, на

переживаннях особистості, хоча і не відкинув суспільних умов як причини виникнення цього явища. Названі ним складові є тісно пов'язаними між собою і взаємно обумовлюються. Заслуга М. Сімана полягає, зокрема, в тому, що він запропонував багатовимірну модель алієнації, окреслюючи 5 її складових, а саме:

- 1) почуття безсилля;
- 2) почуття відсутності сенсу;
- 3) почуття аномії (розриву соціально значущих зв'язків – І.К.);
- 4) почуття самовідчуження;
- 5) почуття ізоляції [3, с. 137].

Знавцям пенітенціарної психології не раз доводилося мати справу із засудженими, котрі переживали одночасно усі вищезазначені види почуттів. При цьому можна стверджувати, що алієнація – це явище, яке має суспільний характер, а водночас є дуже прикрим внутрішнім досвідом особистості, що характеризується почуттям відчуженості, дистанціювання, внутрішньої дисгармонії в стосунку до себе самого, інших людей і цілого світу [4, с. 78].

Особистість відчуває, що не має зовсім або має дуже обмежений контакт з оточуючими її людьми. Вона приймає модель утечі, ізоляції, навіть ворожості, небажання мати щось спільного з іншими людьми. Це спричинює наростання гами негативних почуттів, зокрема, почуття втрати своєї значущості, граничну зневіру, екзистенційну кризу. Особистість втрачає здатність тішитися життям [3, с. 137].

Ізоляція, як і будь-яка інша складна життєва ситуація, формує девіації та відхилення у психосоціальному функціонуванні особистості. Їх інтенсивність залежить від характеру ізоляції та часу її тривання. Наслідки ізоляції проявляються у тривалих деформаціях особистості та характеризуються тенденцією до усталення форм поведінки та особливостей психофізичних станів, які мали місце в ізоляції: погане самопочуття, депресія, відсутність контактів з іншими людьми, алієнація [3, с. 138].

У 2003 році Рената Скофра досліджувала явище алієнації у польських в'язницях. Дослідженням було охоплено 100 засуджених (54 вперше покараних і 46 рецидивістів), які перебували у напіввідкритому закладі в містечку Ястжемба-Шерока, а також були опитані пенітенціарний психолог та вихователі (разом 20 осіб). Дослідниця поставила перед собою головну проблему: Якими є прояви явища відособленості в ув'язнених осіб?

На підставі проведених досліджень вона сформулювала наступні висновки:

1. Особи, ув'язнені вперше, були переконані що мають вплив на своє життя. Вони не вважали себе безпорадними, а намагалися якось діяти, всупереч різним перешкодам. Ці засуджені часто мали песимістичний погляд на життя, але все ж таки прагнули до позитивних змін.

2. Рецидивісти натомість проявляли нігілістичне ставлення до життя, про що, зокрема, свідчили форми самоагресивної поведінки, за допомогою яких вони якось прагнули повернути собі втрачений сенс життя або взагалі покінчити з ним. Рецидивісти були переконані, що у в'язниці їхнім життям керують інші люди, а від них самих зовсім нічого не залежить. Пенітенціарний психолог, зокрема, підкреслив, що рецидивісти є свого роду «узалежненими» від в'язниці і пануючих у ній законів. Вони навіть не пробують якимось чином змінювати чи хоча б якось впливати на своє життя, їм є значно легше «віддатися» під владу керівництва в'язниці. Вони настільки переконані у власній безпорадності, відсутності контролю за власним життям, що навіть бояться приймати власні рішення і самостійно жити на волі. Саме тому своє майбутнє рецидивісти пов'язують з в'язницею, де не будуть змушені боротися з щоденними проблемами.

3. Як засуджені вперше, так і рецидивісти внаслідок перебування у в'язниці мали уражене самолюбство, низьку самооцінку. Особливо це помітно у засуджених, які допускаються таких самопокалічень, які є небезпечними для життя і здоров'я. Ця самоагресивна поведінка має протестний характер і є їх своєрідним маніфестом про несприйняття власної особистості [3, с. 140].

У підсумку дослідниця дійшла висновку про патогенний вплив ситуації ув'язнення, яка породжує позбавлення людини гідності та можливості контролювати власне життя. Така ситуація поглиблює почуття безпорадності і стан відчуження. У зв'язку з цим життя поза мурами в'язниць стає для багатьох засуджених перешкодою, яку не вдасться подолати, що породжує думки про те, що єдиним прийнятним для них виходом є повернення на дорогу злочинності і до в'язниці.

Заслуговує на увагу висновок згадуваної авторки про те, що ефективним чинником, який впливає на зниження рівня алієнації у мешканців в'язниць могла би стати відповідно опрацьована терапевтична програма. Така програма мала б формувати у засуджених важливі для самодостатнього життя на волі соціально-психологічні властивості та вміння, зокрема: уміння позитивного сприйняття власної особистості; підвищення самооцінки; відкривання та вмілого відповідного використання своїх сильних сторін; тренінг прийняття самостійних рішень; уміння реалізовувати свої потреби соціально прийнятним способом; уміння жити і співпрацювати в групі [3, с. 140].

Список використаних джерел:

1. Ciosek M., Psychologia sądowa i penitencjarna, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze PWN, 2001. – 398 s.
2. Przybyliński S., Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej. – Kraków: Impuls, 2006. – 226 s.
3. Skomra R., Przejawy zjawiska wyobcowania u osob skazanych // Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych, 2003, T. LVI (2003). – S. 139 – 152.
4. Zaguła D., Poczucie alienacji // Zdrowie Psychiczne, 1987, Nr 1-2-, s. 77-89.